

Власенко Л. В.,

*старший викладач кафедри ділової іноземної мови та міжнародної комунікації
Національного університету харчових технологій*

ЛІТЕРАТУРНЕ СТАНОВЛЕННЯ О. БІЛЕЦЬКОГО ТА ШЛЯХИ ЙОГО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Статтю присвячено творчій спадщині О. Білецького, одному з небагатьох літературознавців, хто займався дослідженням читача, творчості «першочергових» і «другорядних» письменників та ін. Проаналізовано етапи становлення творчого шляху вченого. Уведення в науковий обіг зазначених матеріалів сприятиме поглибленню подальших досліджень у галузі російської літератури.

Ключові слова: дослідник, вплив, творчість, «першочерговий», «другорядний».

Постановка проблеми. Ім'я видатного дослідника літератури маловідоме не лише людям, які мають стосунок до літературознавства, а й тим, хто хоч рідко, але звертається до неї. Отже, не дивно, що праці талановитого діяча неможливо вивчити й дослідити належним чином. Багато літературознавців наполегливо вивчали й вивчають творчу спадщину діяча, його вклад у літературу, хоча, на жаль, вони вивчені ще не повністю.

Життя і творчість О. Білецького досліджували М. Гудзій [1], Л. Булаховський [1], І. Дзюба [2], І. Дзевєрін [3], Н. Крутікова [1] та ін. І. Дзюба вважає, що «широкий публіці більше відоме ім'я О.І. Білецького, ніж його ідеї та твори. Та й серед літераторів популярність його – швидше популярність імені, образу, «легенди», ніж живе захоплення світом його думки» [4]. Такої самої думки дотримуються й В. Панюков, зазначаючи, що «им'я А. Белецького рідко упоминается, а его идеи недостаточно используются нашими литературоведами» [5].

Мета статті – проаналізувати творче становлення видатного літературознавця, прослідкувати основні моменти та шляхи критичних досліджень О. Білецького.

Вклад основного матеріалу дослідження. У своїй діяльності О. Білецький багато уваги приділяв дослідженню творчості забутих письменників – «імен маловідомих, цілком забутих або «другорядних» письменників різних епох; посилення на десятки нікому не відомих творів» [4, с. 538]. М. Гудзій у згадках про вченого зазначає, що О. Білецький «переконався, що для всебічного висвітлення історико-літературного процесу необхідно досліджувати творчість не тільки найбільш відомих письменників, а й маловідомих, забутих, творчість яких, проте, у минулому становила складову частину літературного процесу» [6, с. 6]. Усе викладене надає можливість зробити висновок, що він не змінює своїх позицій щодо твердження, що «другорядні» автори теж мають вплив на становлення й розвиток літературознавства. Адже він «дошкульно іронізував ... традиції виводити літературні ідеї, напрямки і методи виключно від «геніїв»; він орієнтувався на врахування всього «сукупного продукту» національної літератури

або літератур певних епох; у нього склалася продумана методика вивчення широких літературних «комплексів», оперта на вивчення ролі всіх, у тому числі й «другорядних» та «третьорядних» фактів і чинників літературного процесу» [4, с. 538].

Серед основних критичних літературних поглядів О. Білецького варто зупинитися на методах дослідження вченим літературних процесів. «Сопоставляя, отличать – таким исследовательским методом часто пользовался А. Белецкий, определяя специфические черты искусства слова» [5, с. 67]. О. Білецький, за твердженням В. Панюкова, не дуже прихильно ставився до біографічного методу, який «рассматривал в качестве главного, определенного фактора творчества, биографии и личности писателя. ... содержание произведения является прямым отражением событий жизни автора, но и в каждом образе видели реальный прототип» [5, с. 104]. На нашу думку, використання О. Білецьким біографічного методу не відображено в його творчості, адже він схилився більше до порівняльного методу, через те що «разрастаясь, биографические изучения начали заполнять собою всю область литературоведения: «всякая мелочь из жизни великого писателя должна быть для нас драгоценна», провозглашали сторонники биографического метода, и изучение биографии писателя из подсобной работы грозило сделаться самодовлеющим занятием» [7, с. 280–281]. Звичайно, письменники беруть сюжети із життя, але не завжди зі свого власного. Але з часом учений усе ж схилиється до думки, що варто досліджувати твір у поєднанні знань «биографии, а еще более знать всю конкретную действительность, обусловившую в целом его творчество. Но прежде всего мы должны внимательно прочитать и понять самое произведение» [8, с. 389]. Отже, навіть приймаючи біографічний метод, О. Білецький усе ж наполягає на своїй точці зору про першочерговість дослідження самого твору, а вже потім його автора. Підтримуючи думки О. Білецького, потрібно зазначити, що, досліджуючи твір, необхідно звертати увагу не лише на автора, а й на його сприйняття дійсності, психологічний стан і відчуття, адже письменник, описуючи у творі подію чи ставлення, повинен розумітися в тому, що він пише.

Однією із заслуг О. Білецького в літературознавстві є його праці щодо дослідження читача та його вподобань, він «был первым, кто поставил вопрос об изучении истории читательского восприятия именно в литературоведческом аспекте, указав на громадное значение исследования адресования художественного произведения» [5, с. 159]. О. Білецький вважає, що, завдяки дослідженню літературних смаків читача, автор досягає поставленої перед ним мети. Учений зазначає, що читач стає го-

ловним суддею популяризації літературних творів, проте «судьи это своеобразные: их мнения удивительным образом едины на протяжении веков; и раз это признано, мнений их допытываться нечего; на практике оказывается, что суд их тождествен суду самого пишущего историко-критика, и в дальнейших анкетах и запросах он не нуждается» [9, с. 258]. Отже, витікає, що читач деяким чином наслідує думку історика літератури, і не виключено, що читач керується і його думкою. Однак, на нашу думку, така констатація факту суддівського впливу читача не зовсім правильна з погляду вподобань суспільства, історичного та економічного розвитку держави. Однак О. Білецький не відкидає твердження про відбір досліджуваного матеріалу та вплив читача на визначення твору, адже «произведение является художественным или нехудожественным, первостепенным или второстепенным лишь в сознании читающих; это они открывают в нем красоту, это они создают его «идею», идею, о которой часто не подозревает пишущий» [9, с. 259]. Звідси витікає, що читач – чи не головний елемент становлення популяризації твору в суспільстві й літературному процесі. «Только читатель, в отличие от писателя, отталкиваясь от мира идеального, изображенного писателем, идет к миру реальному, действительному. Такова основа восприятия любого произведения искусства» [5, с. 165]. Отже, дійсність автором твору й читачем сприймаються по-різному. Для письменника дійсність – «только толчок, отправной пункт творчества» [9, с. 275]. Автор обирає тему твору, обдумує сюжет, героїв і зазвичай описує дійсність, питання, які його хвилюють, проте, як зазначає О. Білецький у книзі «В мастерской художника слова», читачів цікавить не лише фабула та сюжет твору, а і «вторичные» вопросы волнуют аудиторию» [9, с. 275]. Однак В. Асмус стверджує, що читач по-справжньому сприймає твір лише з другого прочитання, оскільки «целое уже известно из предшествующего» [10, с. 44–45]. На основі цього твердження він зазначає такі умови сприйняття твору: 1) читач повинен ставитися до твору «не как к сплошному вымыслу, а как к своеобразной деятельности» [10, с. 45]; 2) читач має усвідомлювати, що твір – це не єдина вигадка автора, а «только ее образ» [10, с. 45]. Тому читач мусить сам відчувати, як йому сприймати твір.

Як уважає вчений, «история литературы не только история писателей, но и история читателей, что без массы, воспринимающей художественное произведение, немислима и сама творческая производительность» [11, с. 26]. Отже, О. Білецький підтверджує свої міркування про вплив і важливість читача при створенні твору. На думку вченого, дослідження читача варто починати із вивчення вигаданого читача, між автором і читачем повинен бути діалог, дискурс, під час якого читач отримує те, що він хоче, а автор допомагає йому це отримати. У проблемі діалогу між автором і читачем О. Білецький виділяє кілька способів його розпізнавання: пряме звертання до читача; «обобщение себя с читателем» [12, с. 97]; протиставлення авторських ідей зовсім іншої точці зору самого автора. О. Потебня вважав, що «слушач может значно лучше молвца зрозуміти, що приховано за словом, і читач може краще самого поета досягнути ідею його твору. Суть, сила такого твору не в тому, що розумів під ним автор, а в тому, як він діє на читача або глядача, отже, в невичерп-

ному можливому його змісті» [13, с. 49]. У свою чергу, Ю. Цар у статті на основі досліджень І. Дзюби виділяє кілька методологічних принципів, які О. Білецький унаслідував від О. Потебні:

1. При аналізі твору потрібно уникати упереджених висновків.

2. Перед тим, як робити висновки, варто вивчити твір «із його зовнішньої та внутрішньої форми» [14, с. 98].

3. Потрібно вивчити умови написання твору, також умови стану автора й навіть навколишнього середовища.

4. Пов'язаний із «засвоєнням літературних образів читацьким середовищем» [14, с. 98]. Отже, дослідження читача займало велике місце у творчості вченого. О. Білецький поділив читачів на групи: які вірять «в существование литературных героев» [11, с. 38]; читачі-«интерпретаторы» [11, с. 26], які нав'язують ідеї або образи авторові твору. В. Панюков уважає, що О. Білецький порушив тему уявних читачів автора, в основі якої лежить «проблема диалога, без которой нет творчества» [5, с. 172–173]. На нашу думку, у творчості жінок-письменниць концепція дослідження читача виявилася в незакінченості твору, завершення якого повинен придумати читач сам.

О. Білецький одним із перших «применил историко-функциональный подход к литературе» [5, с. 186], метою якого було дослідити вплив твору на читача залежно від історичної доби, «влияние произведения на дальнейший ход литературного развития, восприятие его современниками и ближайшими потомками и разнообразную жизнь его в читательских сознаниях» [11, с. 25]. Отже, це свідчить про те, що застосування історико-літературного підходу, на нашу думку, є яскравим прикладом у дослідженнях О. Білецького рукопису «Эпизод из истории русского романтизма. Русские писатели 1830–1860-х годов», адже проаналізовано шлях письменниць, зародження жіночої літератури, етапи її становлення в епохи сентименталізму та романтизму.

Отже, цінність твору, його «новизна, оригинальность зависит от времени его написания, т. е. от того момента, которое оно занимает в общем историческо-литературном процессе» [15, с. 187]. Отже, літературознавець був першим із учених, хто досліджував вплив творів на людей у різні історичні епохи, використовуючи історично-функціональний підхід у вивченні літератури.

Висновки. Отже, О. Білецький – визначна постать у царині літератури. Велике захоплення літературою із студентських років відображено у працях, які він писав протягом усього свого життя. Не мислячи свого існування без літератури, учений намагався передати свій багаж знань молодому поколінню, поділитися своїми доробками й напрацюваннями. Науковець багато зробив для розвитку й дослідження літератури не тільки української та російської, а й багатьох літератур світу. На нашу думку, потрібно більше уваги приділити дослідженню рукописів, статей, розвідок видатного діяча. Адже кожна епоха розвитку літератури впливає на кожний наступний етап, є його продовженням, вираженням у наступних дослідженнях і виявах. Сам О. Білецький не раз наголошував на взаємозв'язку різних епох, авторів.

Безумовно, академік О. Білецький зробив неоціненний внесок у розвиток літератури, формуючи підґрунтя для висвітлення питань літературознавства.

Література:

1. Про Олександра Білецького: спогади, статті / упоряд. В.Г. Дончик. – К. : Рад. письменник, 1984. – 303 с.
2. Дзюба І. «Лицар літературної науки». З криниці літ / І. Дзюба. – К. : Обереги : Гелікон, 2001. – Т. 2. – 2001. – С. 520–561.
3. Дзверін І. «Гордість нашої науки» / І. Дзверін // Вісник АН УРСР. – 1984. – № 11. – С. 89–100.
4. Дзюба І. З криниці літ / І. Дзюба. – К. : Обереги : Гелікон, 2001. – Т. 2. – 2001. – 848 с.
5. Панюков В.В. А.И. Белецкий как теоретик литературы / В.В. Панюков ; АН УССР. Ин-т лит. им. Т.Г. Шевченко ; отв. ред. Е.В. Шпилевая. – К. : Наук. думка, 1989. – 224 с.
6. Гудзій М.К. О.І. Білецький / М.К. Гудзій ; АН УРСР. – К., 1959. – 50 с.
7. Белецкий А.И. Биографический метод в литературоведении / А.И. Белецкий // БСЭ. – 1927. – С. 280–281.
8. Белецкий А.И. В мастерской художника слова / А.И. Белецкий // Избр. труды по теории литературы. – М. : Просвещение, 1964. – С. 51–233.
9. Білецький О.І. Зібрання праць : у 5 т. / О.І. Білецький. – К. : Наукова думка, 1966. – Т. 3. – 1966. – 607 с.
10. Асмус В.Ф. Чтение как труд и творчество / В.Ф. Асмус // Вопр. лит. – 1961. – № 2. – С. 36–46.
11. Белецкий А.И. Об одной из очередных задач историко-литературной науки: Изучение истории читателя // А.И. Белецкий // Избр. труды по теории литературы. – М. : Просвещение, 1964. – С. 25–40.
12. Белецкий А.И. Теория читательского восприятия и русский читатель конца XIX – начала XX века / А.И. Белецкий // Новейшая русская литература: Критика. Театр. Методология / [А.И. Белецкий, Н.Л. Бродский, Л.П. Гроссман и др.]. – Иваново-Вознесенск : Основа, 1927. – С. 86–106.
13. Потебня О.О. Эстетика і поетика слова / О.О. Потебня. – К. : Мистецтво, 1985. – 302 с.
14. Цар Ю. Проблема читача та рецепції художнього твору у працях Олександра Потебні, Івана Франка та Олександра Бі-

лецького / Ю. Цар // Українське літературознавство. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. – Вип. 74. – С. 93–101.

15. Верли М. Общее литературоведение / М. Верли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1957. – 243 с.

Власенко Л. В. Літературне становлення А. Белецького і пути его творческой деятельности

Анотація. Стаття посвячена творчому наследию А. Белецького, одному из немногих литературоведов, кто занимался исследованием читателя, творчеством «первоочередных» и «второстепенных» писателей и др. Проанализированы этапы становления творческого пути ученого. Введение в научный оборот указанных материалов будет способствовать углублению дальнейших исследований в области русской литературы.

Ключевые слова: исследователь, влияние, творчество, «первоочередной», «второстепенный».

Vlasenko L. Literary becoming of O. Biletskyi and ways of his researches

Summary. The article is devoted to the creative heritage of O. Biletskyi, one of the few literary critics who investigated the reader's creativity "primary" and "secondary" writers and others. The stages of creative ways scientist are analyzed. Introduction to scientific use these materials contribute to deepening further research in the field of Russian literature.

Key words: explorer, impact, creativity, "primary", "secondary".